

علمشهرهای

تهرونی ها ولدت شنا در چال حمام‌ها

داریوش شهبازی تهران‌شناس

شنا کردن مردم در تهران قدیم عمل غریبی بود. فقط در فصل گرما، جوانان و علاقه‌مندان شنا می‌توانستند تنی به آب بزنند.

قنات و چشمه‌هایی همچون چشمه‌علی شهری یا چشمه‌ای که به «آب‌مکتا» شهرت داشت بر سر راه تهران به حضرت عبدالعظیم(ع) بودند یا حوضه‌های مسیر رودخانه‌های فصلی شمیران از قبیل «هفت حوض در که»، «آشار دولقلو»، «آبشار چال مگسی» و… جاهایی بودند که محل آب‌تنی تعدادی از جوانان در تابستان محسوب می‌شدند.

رودخانه‌های اطراف تهران هم گزینه خوبی برای تفریح و آب‌تنی بودند. استخرهای ذخیره آب کشاورزی هم برای تن به آب زدن هموار و مدنظر اهالی تهران به حساب می‌آمدند.

وجود کلمات اسطقل (استل)، اصطلك (استلك)، استلخ، اسولك، اسل، اسلك، چال استلك و… در زبان و لهجه تهران و آبادی‌های اطراف که معنای استخر و یاوجه مصغر آن استخرک را دارد، در حقیقت برکه و آبگیر و جایی بوده است که ساکنان این سرزمین از دوران باستان با این شیوه به ذخیره آب اقدام می‌کردند.

استخر باغ‌ملک در گلدره امامزاده قاسم، استخر بهجت‌آباد، استخر ملک در اطراف حرم حضرت عبدالعظیم و استخر ونک از جمله این استخرها بود.

اما در این بین چال‌هایی در حمام‌های بزرگ و معروف تهران وجود داشت که می‌شود به‌عنوان نخستین استخرهای تهران از آنها نام برد. چال حوض از چال آب سرد و خزینه بسیار بزرگ‌تر بود. آن قدر که به‌کار شنا و آب‌بازی جوانان هم می‌آمد. برخی از حمام‌های مشهور تهران قدیم نظیر حمام‌های قیصریه، سنگلج، نظام‌الملک و… چال حوض‌های آبرومندی داشتند تا پهلوانان زورخانه و شناگرانی که با آب‌بازی و شناگری آشنا بودند، به شنا و شیرجه و پشتک‌وارو و شیرین‌کاری‌هایی دست بزنند.

تماشای شنا برای کسانی که این فن را نمی‌دانستند و از آب می‌ترسیدند، به‌قدر کافی جذاب بود که بخواهند مدت‌ها کنار چال حوض بنشینند و شاگردان را تماشا کنند. باگذشت زمان، تهران صاحب استخرهایی مخصوص ورزش شنا شد؛ استخرهایی که مطابق اصول فنی و مختص این ورزش ساخته شد.

نخستین اردوی ورزشی تهران در ورزشگاه منظریه برپا شد. ۸۸مربی به‌مدت ۱۵روز در خردادماه سال ۱۳۱۴ در این باغ حضور داشتند تا دوره مربیان پیشاهنگی را که در آن ۴۴نفر از مربیان تهران و ۴۴نفر از مربیان شهرستان‌ها شرکت کرده بودند، بگذرانند. بر مبنای اسناد موجود، سال ۱۲۶۲کامران میرزا، برادر ناصرالدین‌شاه، آبادی منظریه را از حسام‌السلطنه خرید و عمارت نیمه‌کاره آن را ساخت. در سال ۱۳۱۴ شمسی، باغ منظریه توسط

منظریه؛ نخستین اردوگاه ورزشی

وزارت فرهنگ اجاره شد و در اختیار سازمان ملی پیشاهنگی قرار گرفت تا برای امور تربیتی و اردوگاه‌های جوانان مورد بهره‌برداری قرار گیرد. از سال ۱۳۳۵ که نخستین گروه پیشاهنگی کشور تشکیل شد، کلیه اراضی و ساختمان‌های منظریه در اختیار سازمان پیشاهنگی قرار گرفت. اردوگاه منظریه پس از انقلاب اسلامی در سال ۱۳۶۴ در مراسمی با حضور خانواده شهیدباهنر به نام اردوگاه شهیدباهنر نامگذاری شد.

وقتی صدای شمشیر از دارالفنون بلند شد

نوزدهمین تور تهرانگردی مرکز تهران‌شناسی مؤسسه همشهری به جست‌وجوی محل ظهور و شناسایی تاریخ تولد ورزش‌های مختلف در پایتخت اختصاص داشت

آشنایی با نخستین مکان‌های ورزشی شهر تهران و همچنین رشته‌های ورزشی که ورزشکاران تهرانی به آن می‌پرداختند، پهنانه‌ای بود تا نوزدهمین تور تهرانگردی مرکز تهران‌شناسی مؤسسه همشهری به «تولد ورزش در تهران» بپردازد. نصرالله حدادی، تهران‌شناس و علیرضا زمانی، تهران‌پژوه، در این تور گردشگران را همراهی کردند.

نخستین ورزشگاه پایتخت

مقصد تور تهرانگردی مرکز تهران‌شناسی همشهری، نخستین ورزشگاهی است که در شهر تهران ساخته شده و ورزشکاران و مدال‌آوران بسیاری در این محیط پرورش یافته‌اند. این روزها تندبسی از مرشد شیر خدا که ضرب به‌دست دارد و زنگ زورخانه در کنارش است، جلوی در ورودی ورزشگاه شهیدشیرودی یا همان امجدیه سابق جاحوش کرده است. نصرالله حدادی، تهران‌شناس، هویت نخستین ورزشگاه شهر تهران را روایت می‌کند: «پهلوی اول از وزاری خود می‌پرسد تهران چی کم دارد؟ به او می‌گویند اونیورسیتی و ورزشگاه. در سال ۱۳۱۳این زمین به مهدی‌قلی‌خان مخبرالسلطنه هدایت تعلق داشت و او می‌خواست این زمین را بفروشد. به دستور او علی‌اصغر حکمت، وزیر معارف وقت، این زمین را می‌خرد و تصمیم می‌گیرد بیرون از دروازه‌دولت ورزشگاه بسازد. این ورزشگاه را مهندسی به‌نام «سیرو» می‌سازد و تا ۱۳۰۰در بهشت‌ماه ۱۳۴۷ فقط زمین فوتبال بود و تیم‌های فوتبال تهران آن زمان مانند آتش‌نشانی، نیروی‌زمینی، شاهین، تاج، در آن فوتبال بازی می‌کردند. اما در این روز ایران با تیم رژیم اشغالگر قدس به رقابت پرداخت و در بازی نهایی آنها را ۲بر یک برد. ورزشگاه امجدیه که تقریباً ظرفیت ۳۰هزار نفر را داشت، در روز مسابقه میزبان ۵۰هزار نفر برای تماشای این بازی بود.»

چرا امجدیه؟

در گذشته این محدوده به باغ «امجدالوزراء قرونی» معروف بود. علیرضا زمانی، تهران‌پژوه، درباره تاریخچه و دلیل نامگذاری آن نقل می‌کند: «در تهران قدیم نام مالکان زمین بر خیابان‌ها و یا یک منطقه گذاشته می‌شد، مثلاً اختیار به به نام غلامحسین خان صاحب‌اختیار بود و اختیار به نامیده شد یا مثلاً فرمانیه که برای عبدالحسین میرزا فرمانفرما بود فرمانیه شد. به این ترتیب، اینجا هم به نام امجدیه شهرت پیدا کرد.»
زمانی اضافه می‌کند: «ورزشگاه امجدیه به لحاظ فنی، نخستین استادیوم مدرن ایران محسوب می‌شود که در سال ۱۳۱۳کلنگ احداث آن به زمین زده شد و در سال ۱۳۱۷به بهره‌برداری رسید. بعدها نام این ورزشگاه برای زنده‌نگه‌داشتن خاطره شهید آکی شیرودی، خلبان هواپرواز در جنگ ایران و عراق، به نام او تغییر کرد و سال‌ها کشتی ورزشگاه شیرودی باتوق اعضای تیم‌ملی کشتی و سالن توفیق جهان‌بخت یادآور خاطرات کشتی‌گیران زیادی بود. در آن ایام، امکانات ورزشی تمام شهر در امجدیه خلاصه می‌شد و ورزشکاران رشته‌های شنا، والیبال، بسکتبال، دوومیدانی و تنیس به این ورزشگاه می‌آمدند. همچنین این ورزشگاه امکان حضور تماشاگر و تماشای بازی‌های ورزشی را برای نخستین‌بار فراهم کرد.»

کشتی از میدان شهر تا باشگاه

مسابقات کشتی در دوران قاجار بسیار پررونق بر گزار می‌شد. کشتی‌گیران در روزهای تعطیل و خاص در میدان شهر مسابقه می‌دادند مردم به تماشای این نشنستند. کم‌کم همین مسابقات هفتگی به مسابقات حرفه‌ای سالانه تبدیل شد و شاه و درباریان نیز توجه خاصی به آن داشتند. در زمان پهلوی اول این مسابقات به باشگاه‌ها و ورزشگاه‌ها گشاده‌شد. تجهیز باشگاه‌ها هم از همان دوره آغاز شد. مسعود پهلوان در سال ۱۳۱۷که تعلیم کشتی آزاد و فرنگی با مقررات بین‌المللی را در ایران آغاز کرد برای نخستین بار تشک کشتی اسفنجی را در دانشسرای تربیت‌بدنی، واقع در دروازه دولت، پهن کرد. در سال ۱۳۱۸نخستین دوره مسابقات کشتی آزاد قهرمانی کشور در ورزشگاه امجدیه تهران برگزار شد و نخستین تیم کشتی خارجی که وارد ایران شد تیم ترکیه بود که سال ۱۳۲۶ به ایران آمد.

دارالفنون نخستین مؤسسه ورزشی شهر تهران بود که «میر مهدی ورزشنده» با توجه به کسب مهارت و آموزش دیدن رشته‌های ورزشی در کشورهای غربی، چند رشته ورزشی را در آن پایه‌گذاری کرد. او ژیمناستیک و شمشیربازی را فراگرفت و پس از بازگشت به ایران در سال ۱۲۹۳ در وزارت علوم و معارف مشغول به‌کار شد و به تعلیم ورزش در مدارس پرداخت. ورزشنده اعتقاد داشت باید ورزش در مدارس، به‌ویژه برای جوانان، رواج

دارالفنون؛ نخستین مؤسسه ورزشی

و توسعه پیدا کند. به همین خاطر نخست مدرسه دارالفنون را پایگاه اصلی رویاپردازی‌های خود قرار داد و درباره فواید ورزش سخن گفت و مسابقات ورزشی برای جوان‌ها برپا کرد. سپس در خرابه‌های ناصرخسرو امروزی «دارالمعلمین» ا راه انداخت و به آموزش شمشیربازی و ورزش سوئدی پرداخت. ابوالفضل صدری، غلامحسین مفید، میراحمد صفوی، دکتر بصیر و گروهی از افسران دانشکده نظام نخستین شاگردان دارالمعلمین بودند.

خیابان فردوسی؛ زمین بازی اجنبی‌ها!

میدان ازگ، نخستین میداگاه مسابقات کشتی تهران، آخرین مقصد نوزدهمین تور تهرانگردی است؛ میداگاهی که طی سال‌ها نام‌های بسیاری داشته و اکنون هم نام «پانزده خرداد» را یدک می‌کشد. حدادی درباره این میدان اینطور روایت می‌کند: «نخست به‌دلیل توب‌حالی جنگی که در این میدان قرار گرفته بود، این میدان را میدان توپخانه نامیدند. بعد از بردن توب‌ها در دوره میرزا تقی‌خان امیرکبیر این نام به میدان ارگ تغییر پیدا کرد. سیزده‌بدرها در صورت مساعد بودن هوا با حضور شاهان قاجار، به‌ویژه ناصرالدین‌شاه، اینجا میدان مسابقه بود. شاه در شاه‌نشین و بالادست میدان می‌نشست و پهلوانان تهران که برای رقابت به این میدان آمده بودند، با هم کشتی می‌گرفتند. بین آنها هر کسی موفق می‌شد دیگران را زمین بزند و پشت حریران را به خاک بمالد، پهلوان پایتخت شناخته می‌شد. پهلوان‌های مشهور و معروف، همچون پهلوان صادق بلورفروش، پهلوان رزاز، بزدی بزرگ و پهلوان اکبر خراسانی، در این میدان کشتی می‌گرفتند. در آن دوران برگرفته از بازوبند سهراب به همان رسم مهربا‌های را از نخ‌می‌گذرانند و آن را به بازی پهلوان برتر آن سال می‌بستند. همچنین میدان مشق هم در روزگاری که هنوز خبری از زمین‌های چمن و استادیوم‌های چندمنظوره نبود، محل تمرین و بازی اجنبی‌ها بود. کارکنان سفارت انگلستان در تهران و دیگر انگلیسی‌های ساکن تهران در میدان مشق برای

چال حوض مدرن

در میان هیاهو و شلوغی خیابان زیبای «باب‌همایون» در پلاک ۳۰کوچه قنات، حمامی قاجاری با قدمت بیش از ۲۰۰سال هنوز بابر جاست و به‌خاطر معماری، چیدمان و دکور منحصر به‌فردش، علاوه بر اهالی محله، پذیرای توریست‌های بسیاری است که در چال حوض این حمام تنی به آب می‌زنند، غافل از اینکه بدانند این خزینه یا چال حوض، نخستین استخری است که تهرانی‌ها در آن شنا می‌کردند. نصرالله حدادی می‌گوید: «اغلب کسانی که در شنا مهارتی داشتند برای اینکه این مهارتشان را به رخ دیگران بکشند و تمرینی داشته باشند، داخل این چال حوض می‌شدند و زیرآبی می‌رفتند. در واقع چال حوض یا هشتی را با آب سرد پر می‌کردند و آب خزینه و چال حوض از یک سمت وارد و از سمت دیگر خارج می‌شد تا آب این دو استخر دائماً تمیز باشد. اگر چنین نبود، آب آن حمام را ناسالم می‌دانستند.»

حمام فقیری؛ میراث خانوادگی

چند پله را پایین می‌رویم و در آهنی را به داخل هل می‌دهیم. یکباره گرمابه‌ای گنبدی‌شکل با ورودی کاشی‌کاری‌شده پیش‌روی‌مان نمایان می‌شود و گردشگران تور تهرانگردی را با خود به سفر در زمان می‌برد؛ به دورانی که هنوز خانه‌ها حمام شخصی نداشتند و اهل محل برای استحمام به خزینه می‌آمدند. دور تا دور فضای ورودی با جامه‌دان‌های آینه‌دار نیم‌قدی، احاطه شده و مشترن لباس‌ها و وسایل‌شان را در قفسه‌هایش جای می‌دهند. تخت‌های سنتی، میزی چیدمان‌شده با صابون‌های پیچ‌مراغه‌ای، کیسه و وسایل قدیمی مانند ظرف، تاپو، چراغ والور و حوضی که با کاشی‌های فیروزه‌ای تزیین شده، تضاد زیبایی با سبک و سنیاق زندگی امروزی ایجاد کرده است. روی دیوار هم تابلویی به یادگار از نرخ کسب‌کشی ۲ریالی تالیف و بهای مشتمول باقی است. «مهدی امانی» میراث‌دار این گرمابه قدیمی است که بیش از ۱۰سال در خانواده‌شان حفظ و نگهداری شده است. او درباره قدمت این حمام نقل می‌کند: «ساخت گرمابه باب‌همایون به دوره آقامحمدخان قاجار برمی‌گردد. آب مورد نیاز این گرمابه از «قنات حاج‌علی‌رضا تاملین و این کاریز، از بهترین و گواراترین آب‌های شهر تهران شناخته می‌شد. در گذشته برای گرم نگه‌داشتن گرمابه و روشن کردن مشعل آن، از چوب و هیزم استفاده می‌شد. سال‌های پس از آن، نفت سیاه جای چوب را گرفت. کوره‌ای کف گرمابه در زیرزمین است. برای رفتن به آنجا باید ۱۰پله را پایین رفت.»

نخستین زمین چمن در دانشگاه امیرکبیر

زمین چمن مدرسه البرز از ابتدایی‌ترین زمین چمن‌های ایجاد شده در کشور است. «باب‌گن» آموزش فوتبال به دانش‌آموزان این دبیرستان را آغاز کرد و این زمین هم به‌نام او نام‌گذاری شد. داریوش شهبازی، تهران‌پژوه، در کتاب «برگ‌هایی از تاریخ تهران» در این باره نوشته است: «پس از مرگ مظفرالدین‌شاه، انگلیسی‌ها محل بازی خود را از میدان مشق تغییر دادند و آن را به مجاورت حصار ناصری در ضلع شمال سفارت انگلیس در خیابان فردوسی انتقال دادند. اما هنوز این بازی‌ها و آن زمین‌ها برای مردم تهران رسمیت نداشت تا اینکه سرانجام در واپسین سال‌های قرن سیزدهم خورشیدی، وقتی احمدشاه داشت آخرین سال‌های سلطنت خود و سلسله قاجار به را سپری می‌کرد، در جنوب اراضی بهجت‌آباد در ضلع شمالی حصار ناصری، خیابان انقلاب، حوالی دبیرستان المیز (دانشگاه امیرکبیر) به وسيله کمپانی «لتج» نخستین زمین فوتبال شهر تهران ساخته شد. این زمین با دروازه‌های قانونی‌اش، کاملاً با زمین‌های امروزی فوتبال مطابقت داشت.»

اولین صعودزنان به‌قله‌های تهران

نصرالله حدادی تهران‌شناس

ورزش بانوان در تهران تاریخچه‌ای طولانی ندارد، اما اختراعاتی که بانوان توانسته‌اند در عرصه ورزش، به‌ویژه در سال‌های اخیر، به‌دست آورند نشان‌دهنده باور و اعتماد به‌نفس بانوان ایرانی است که در مقام یک زن، مادر و ورزشکار توانسته‌اند با تلاش و فعالیت در رشته‌های مختلف ورزشی، مدال آوری کنند و خوش‌بدرخند.

مروری بر تاریخچه شروع فعالیت‌های ورزش بانوان در تهران نشان می‌دهد تا دهه ۲۰چیزی به‌عنوان فعالیت بانوان در ورزش نداشتیم و البته فعالیت‌های مردان هم محدود به بازی‌های سنتی بود. بنابراین، می‌توان به‌طور قاطع گفت که در دوره قاجار موضوعی به‌نام ورزش بانوان وجود نداشته و چه بسا دختران از بازی‌های دخترانه هم منع می‌شدند و از سوی پدران یا همسرانشان مورد توبیخ قرار می‌گرفتند. طبیعی است در دوره‌ای که دختران اجازه حضور در اجتماع را نداشتند، موضوعی مانند ورزش کردن هم مطرح نبود. ضمن اینکه ورزش و تشکیل رشته‌های ورزشی هم هنوز به شکل امروزی وجود نداشت.

از نیمه دوم حکومت پهلوی اول، ورزش مورد توجه قرار گرفت و ورزش زنان نیز از این مقطع به‌تدریج به‌عنوان پدیده‌ای اجتماعی مطرح شد. در واقع، از زمانی که مدارس به شکل نوین اداره شدند، ورزش به مدارس دخترانه هم راه پیدا کرد. در سال ۱۳۰۶ «قانون ورزش اجباری در مدارس» به تصویب رسید؛ قانونی که دختران دانش‌آموز را هم شامل می‌شد. از سال ۱۳۳۲ به بعد که

فدراسیون‌های ورزشی شکل گرفتند، درخشش زنان در بازی‌های آسیایی که در تهران برگزار شد و مدال آوری بانوان در رشته شمشیربازی و چند رشته دیگر، انگیزه و شوق دختران را برای حضور در عرصه ورزش بیشتر کرد. به‌عنوان مثال با توجه به اینکه خانواده‌اکبری در ورزشگاه امجدیه زندگی می‌کردند، دختر خانواده اولین نفر از آن خانواده بود که توانست در رشته تنیس قهرمان شود و بعداز او، بردارانش هم به سمت تنیس حرفه‌ای روی آوردند و مدال کسب کردند. همچنین نخستین صعود زنان کوهنورد تهران در سال ۱۳۱۵ به قله توجال با ارتفاع ۹۹۳۳ متر انجام گرفت. در سال ۱۳۲۵ نخستین تشکیلات کوهنوردی زنان در باشگاه ورزشی دبیرستان دخترانه نوربخش، تشکیل شد و در سال ۱۳۲۶ هم اولین صعود زنان به قله دماوند با ارتفاع ۵۶۷۱متر انجام گرفت.

نخستین رویداد ملی ورزشی در شاخه بانوان به بعد از سال ۱۳۳۲ او به دوران پهلوی دوم مربوط می‌شود. با پیروزی انقلاب اسلامی ایران وقعه‌ای در ورزش بانوان ایجاد شد و در ادامه هم جنگ تحمیلی موقعی را پیش‌روی ورزش در ایران برای زنان و مردان قرار داد، اما به مرور و با استقبال بانوان از ورزش، شاهد درخشش بانوان در تمامی رشته‌های ورزشی هستیم.

این روزها با سربلندی می‌توانیم از درخشش بانوان در بازی‌های آسیایی به ایران اسلامی بیاییم.

■ سه‌شنبه ■ ۹ آبان ۱۴۰۲ ■ شماره ۲۶ ■ ۸ صفحه

